

IV

Ще за два роки перед цим Яків Кирикович Уласевич, менший брат Михайла Кириковича, служив за асистента в славного в свій час у Києві й заможного доктора Івана Гурковенка. Яковові Уласевичеві перепадало чимало грошей на службі. Але незабаром його патрон вмер наглою смертю, Уласевич розпочав в місті практику, але слабих приходило до його мало. Грошей не ставало на прожиток. Його мати помагала йому грішми. Але як вмерла й мати, молодий доктор, маючи малий заробіток, мусив просить місця земського лікаря. Незабаром він достав місце в одному здоровому містечку Дрижиполі за Дніпром, недалеко од Києва, в Переяславському повіті.

Дрижипіль було здорове містечко з трьома церквами, між котрими одна була мурована, стародавня, ще в давній час збудована одним богобоящим козацьким полковником. Містечко широко розкинулось на рівній місцині не дуже далеко од Дніпра. Ця низина трохи скидалась на лучану береговину. Тільки по один бік містечка були пригорки та сугорби, і на одному горбі, на чолопочку, ніби пишалась біла стародавня мурована церква з трьома вузькими та височенькими банями, була окрасою великого містечка й ніби дивилась з гори та кмітила з пригорка за усім містечком, оглядаючи його своїми золотими маківками. На горбі, далі за церквою стояв стіною ліс. А на захід сонця через поля та розлогі луки в погожий ясний день смугою визначувались на обрії київські гори за Дніпром, неначе повіті сизою імлою. А на тій смузі лисніли позолочені хрести на банях київських церков, ніби миготіли розсипані подекуди іскорки, котрі то спахували, то знов згасали, наче в якомусь павутинні.

Яків Кирикович Уласевич, прибувши в містечко, найняв для себе житло в одного заможного міщанина на одній половині гарненького, сливе міського домка. Він зайняв просторну світлицю й довгу та вузьку кімнату. Лазарет був недалеко од його житла. В сльоту та негідь це було дуже добре для догляду слабих в лазареті. Сільська тиша, самотність та сільська нудьга ще й передніше не лякали його. Не був він одлюдком по своїй вдачі, але й не любив шуму та гаму великих міст.

Захопивши з собою з міста трохи найпотрібнішої мебелі, щоб обставить свої покої, забравши потрібні для операцій знаряддя, молодий доктор цілий день поравсь, обставляючи свої покої. Надвечір до його зайшов один з фершалів Чепурковський, і вони обидва пішли оглядати лазарет. Незабаром він вернувся додому.

Тільки що він увійшов в покої, надворі загавкали собаки. Рипнули хатні двері. Їх одчинила хазяйка, вже пристаркувата міщанка, зав'язана в чушку, цебто без очіпка, чорною хусткою. Вона пропустила в двері літню молодицю, так само завязану чорною хусткою, захуджену й слабовиту. Молодиця переступила через поріг, стала коло самих дверей і несміливо поздоровкалась.

— Чи не з лазарету часом тебе прислали сюди? — спитав Яків Кирикович в молодиці.

— Та еге ж! з лазарету, — сказала молодиця. — Я була зайшла в лазарет, а мене там справили до вас: йди, кажуть, до доктора, нехай він тебе пораде, коли ти кородишся на живіт або на груди.

— Ти, певно, нездужаєш? — спитав Уласевич, бистро окинувши оком молодицю й її заниділий, захуджений вид.

— Ой пане! нездужаю, та вже й давно. Ще з осені як занедужала на пропасницю, та оце й досі вона не кидає мене. Взимку мені було й получчало. А як почалась весна, то мені знов погіршало. Ні їсти не хочеться, ні пити. Ніщо не йде мені на душу. Вже й сповідалась, і причащалась. Оце недавнечко ходила до батюшки, щоб освятили мені воду на голові, бо в мене почало судомить голову. А оце прийшла ще до вас на пораду. Одрятуйте мене, коли ваша милость, бо в мене ж двойко маленьких діточок. Як я помру, хто ж їх до пуття доведе? — І молодиця одразу заплакала. Голос в неї неначе перервався. В неї стисло в грудях так, що вона не змогла говорити далі й почала втирати сльози чохлою рукава.

— То в тебе пропасниця, кажеш?

— Та еге ж! Допоможіть мені, коли ваша ласка, бо як «тітка» мене не покине, то вже мені й не животіти. І сили в мене вже нема до будлі-якої роботи, навіть і до неважкої. Зараз втомлюсь. Отак як бачите! зачевріла, заниділа, хоч лягай в домовину. Батюшка радив мені якісь ліки та сказав найняти молебствіє, але забула, якому святому, бо в мене вже й тяму в голові забило. Скажіть вже ви, коли ваша ласка, кому править молебінь од пропасниці — чи святій Варварі, чи святому Миколаєві? Чи пити натщесерце орданську воду, чи стрітенську? Батюшка казали мені, та в мене вже памороки одібрало, аж інколи в очах пожовкне. Мені вже й невтямки, що вони казали.

— Тобі, молодице, треба перше лічитись од пропасниці, а про молебствіє це вже як сама знаєш, — говорив доктор.

І його вразила незвичайна темнота цієї бідолашної людини, в котрої були одні ліки — свячена вода. Одначе він був радий, що ця людина обернулась до його за порадою, а не... до знахурок.

— Вже я й до знахурки ходила. Тутечки, бачте, є в нас така, що до неї колись навіть з далекої сторони найжджали не тільки селяни, але й пани. Знахурка й одшіптувала мені, і підкурювала мене усяким помічним зіллям. Але й помічне зілля не допомгло.

Уласевич обдививсь її, розпитав за все, записав на ліки лікарство, заборонив їсти борщ та житній хліб, наказавши знов зайти в лазарет через кілька день.

— Оце ж за пораду нате вам крашаночок. Прийміть, коли ваша ласка, та не погордуйте мною, простою людиною. Чи наймати молебствіє святій Варварі, чи святому Миколаєві? Ви казали, а мені все те невтямки.

— Та я ж про це тобі нічогосінько й не казав! То, певно, тобі так вдалось, бо в тебе голова запаморочена од слабості.

— Котрому ж святому треба одправить молебствіє? Чи, може, вдруге освятить воду на голові? Кажуть, «тітка» боїться не так ладану, як смирни або свячених маковійових Петрових батогів... Це зело дуже помічне, кажуть...

Уласевич витріщив очі й тільки здвигнув плечима, слухаючи про Петрові батоги. Він не сподівався стрінати такої непросвітньої темряви в селян.

— Чи ти ж втямила гаразд, що я тобі равав? — спитав він в молодиці.

— Втямила, серце! Де вже пак не втямить. І батюшка казали, щоб я молилась од «тітки», і ви радите, щоб я молилась та постила... та навіть борщу не вживала.

— Та не те бо, щоб ти доконче постила! а щоб тільки не вживала важкої нетривної страви та поживку, бо як попоїси всмак борщу, то од цього знов вернеться пропасниця та й знов нападе тебе.

«Доведеться мати багато мороки з цим темним, зовсім не просвіченим народом», — думав Уласевич.

— Раяв мені ще наш сусід Кандзюба — це той, що хата його стоїть праворуч од нас, без виводу, — піди, каже, Варко, до знахурки Вівді Струлихи, нехай тебе обіллє непчатою криничаною водою під мостом на річці в глупу ніч. Кого вона обливала водою під мостом і в глупу ніч на пилипівчане пущення або в чистий четвер, то ті всі поодужували, — казала Варка.

— Невже ви ймете віри, що та Вівдя допомагає людям од усякої слабості? — спитав зачудований молодий доктор.

— Ой серце! ще й як помагає. Оце позавчора Вівдя водила в глупу ніч під міст Одарку, таки нашу сусіду. Але саме тоді, як вона обливала її, загуркотів віз на містку: хтось проїхав через міст, та це пошкодило: Одарка, як стояла, голісінька, облита водою, та одразу так і впала. А Вівдя ледве одягла її й приволокла додому. Кажуть, буде обливать вдруге.

— Одже ще запагубить та дурепа знахурка бідну молодицю! А веди мене мерщій до тієї молодиці. Певно, схопила якусь хворобу через ту дурну Вівдю, — сказав зозла Яків Кирнкович і вскочив в кімнату, щоб накинуть на себе пальто.

Варка тим часом виклала з хусточки яйця на вікно рядочком. Доктор вийшов а кімнати, і Варка повела

його до хати з вищербленим виводом. Хата була недалечко.

— Наробила шкоди ота ваша навіжена знахурка, — гомонів доктор, йдучи вулицею. — Вона, певно, на смерть застудила оту безщасну Одарку, бо ще ж надворі холодно й вогко. Пропаде молодиця ні за цапову душу.

Варка показала йому хату з щербатим верхом бовдура. Він увійшов у хату й побачив, що Одарка лежала на полу й горіла, як горять діти на кір. Уласевич звелів чоловікові, не гаячи часу, одвезти її в лазарет і сам попрямував туди. Оглядивши молодицю, він дав загод фершалові попиклюватись безщасною недужою молодицею й доглядать її.

Вже сонце зайшло, як Уласевич вернувся додому й застав на столі паруючий самовар. З важкими думами він сів за стіл і почав пити чай, перебігаючи очима газетку. Якийсь сум впав на його молоду душу. Очі сливе без свідомості бігали по рядках газети. Він ледве міг слідкувать за змістом усяких звісток та новинок. Перші вивідки по селі дуже стурбували його, zostавили на його серці якийсь важкий слід, навіть сум.

Увійшла наймичка, прийняла самовар, попробирала з стола й вийшла. Уласевич сів край стола й задумавсь, втомлений вештанням, укладанням та прибиранням свого нового житла. Надворі вже поночіло. На селі скрізь погасло світло в хатах. На хазяїновій половині стало тихо. Ніхто не вештався, не гомонів. І надворі, і в покоях не було чути ні найменшого гуку або шелесту. Тільки чорна ніч дивилась в три вікні світлички своїми чорними очима. Якась ніби мертвота, мертвота села й глушини, запанувала в світлиці, оповила стіни й вікна, оповила навкруги молодого жвавого панича й промикувалась помалу, потихеньку в його душу.

Він сидів мовчки, сперши голову на долоню, і несвідомо дивився на світло лампи, неначе на живу людину, котра натякала на живоття. І перед його очима майнули останні події, останні часи його пробування в Києві. Перед ним виникли ніби якимись чарами просторні світлиці професора, в котрого він служив за асистента; в їх заворушився веселий натовп гостей, записніли здорові дзеркала, замиготіли гарні убрання на паннах, ожвавлених музиками й танцями. А далі пригадалися веселі гості: от ніби майнув елегантний доктор, а поруч з ним його дочка-красуня. Молодий хлопець липнув очима на світло й опам'ятавсь. Мертва тиша панувала, як і передніше, в покоях, в садку, на селі. Нігде ні найменшого шелесту, неначе він опинивсь на кладовищі або на стародавньому церковищ, і куди колись заходив, проживаючи в батька на селі й гуляючи смерком за ліском.

«Це я потрапив в якусь надзвичайну глушину, в якеь непросвітне мертве царство, де й мене незабаром поглине оця глушина. Яка тиша! яка мертвота! Які непросвітні люде навкруги! Це якась мертва безодня, що незабаром весе й мене й замулить в своєму баговинні... Скільки доведеться докладати праці, щоб принаймні заохотить цих темних людей обертатись не до знахурів, а до мене, та зарятувать їх в біді».

Десь далеко на шпилі блиснуло світло в вікні й незабаром погасло, як останнє зіпання помираючої людини. Десь далеко гавкнула собака й замовкла. І знов стало тихо, як у могилі, і в хаті, і надворі.

І в його думці майнули недавно перебуті часи університетського життя, пригадалися студентські товариства, пригадалися несамохить палкі розмови та змагання за долю України, за культурність, за просвіту й розвиток темної городянської й селянської маси.

«От і довелось мені прикласти до діла в живому житті мої пересвідчення, нести просвітність в глушину, занехаяну й усіма занедбану й забуту. Треба понаписувать тим часом хоч лікарські книжки задля темного народу, провести світло просвіти в оті струхлявілі хати. Треба якоеь заохочувать людей, щоб вони принаймні не цурались ліків, не цурались мене, не обертались до знахурів за ліками під мостом в глупу ніч. І тоді світ науки й просвіти осяє народ...»

І та світла ідея неначе освітила темну ніч, звеселила його покої й його самого. Мрії заворушилися роєм, мов живі, і неначе внесли в мертву тишу живе живоття. Молодий хлопець схопився з стільця й почав ходити по кімнаті. Він повеселішав, ніби кругом його заворушилось веселе товариство й розважало його. Він навіть почав стиха співать пісню.

Вже в пізні обляги погасло останнє світло на селі й у його кімнаті. І молодий хлопець, натомлений біганиною та вештанням, впав на ліжку й заснув міцним сном натруженої людини. Він спав так міцно, що як прокинувся вранці, то ніяк не міг прочуматься й гаразд дізнатись, де це він знаходиться: чи в Києві, чи в гостях у батька в повітовому місті. Через велику силу він опам'ятавсь, дійшов до свідомості й пригадав і Дрижипіль, і слабу Варку, і свої одвідинн в Одарчиній хаті, і лазарет. Він схопився з ліжка й почав хапки одягатись. Наймичка внесла самовар і нешвидкою ходою, ступаючи навшпиньки, вийшла з світлиці.

Висьорбавши хапком два стакани чаю, він зараз взявся за роботу: розібрав свої лікарські книжки й почав передивляться та черкати карандашем по краєчках книги, що було дуже потрібно виписати в популярну книжечку для народу. Уласевич робив цю роботу залюбки. Він був з тих падковитих на вдачу людей, що коли їм часом щось

припаде до вподоби або заманеться щось зробити, то вони беруться за роботу таки зараз, не одкладаючи надалі ні на одну хвилину. І ця робота зайняла його й зацікавила. І його нудьга десь ділась, неначе її степовий вітер розвіяв по левадах та сіножатях.

Місяць минув за роботою, як один день, так що молодий доктор навіть не зоглядівсь. Він ходив щодня до лазарету. Кмітливий на вдачу, він вважливо кмітив і за народним життям, де тільки при нагоді йому траплялось стикатись з людьми. Знайшлось на селі чимало просвічених людей, з котрими йому було приємно познайомитись й навіть поєднатись.

Якось з початку мая вже надвечір зайшли до його фершал Яків Вербицький та вчитель однієї Дрижипільської школи Андроник Іванович Парафієвський. Вони сиділи в світлиці коло стола й пили чай. Розмова йшла жваво, весело. І Парафієвський, і Вербицький були обидва з пересвідченнями, спочували селянам і не цурались народу. Парафієвський, вже літній, плечистий та здоровий, був дуже блідий на виду. Він був міщанин з недалекого повітового міста, вчився тільки в міській школі й видержав екзамен на вчителя. Але це був чоловік з таким розумом і такий начитаний, що, слухаючи його, можна було подумати, ніби він вчився в будлі-якій більшій школі. Парафієвський завсігди дбав за самопросвітність, любив читати, скрізь доставав книжки та журнали, де тільки можна було їх роздобути. Чималі розумні карі очі на блідому заниділому широкому обличчі надавали йому вигляд талановитої інтелігентної людини.

Фершал Яків Вербицький був ще молодий хлопець з місцевих міщан. Проворний та жвавий, невеличкий на зріст та кругловидий, з чорними товстенькими бровами, з маленькими жвавими очима, говорючий, цікавий на язик, він ні на хвилину не міг всидіти на стільці, все ворушивсь, розпитував або щось оповідав. Невеличка низько обстрижена чорноволоса голова все ніби крутилась на шиї, а круглі вушка, дуже закопирчені кінчиками наперед, стриміли по обидва боки голови, неначе в ховрашка або в ласочки. Він дуже скидався на сільського жвавого парубчачка, передягнутого в міське убрання.

Міщанська опрічна половина домка через сіни трохи покращала, обставлена віденськими стільчиками, обвішана анатомічними малюнками. Блискуче п'яніно надавало світлиці вигляд міський. Яків Уласевич вмів грати на фортеп'яні. Він вивчився грати ще вдома в свого батька, бо дуже любив музику. П'яніно він купив на виплат в одного сусіда доктора, що виїхав на нове місце й не дуже дорожився, продавши його на од'їзді сливе за півціни.

На столі парували стакани з поналиваним чаєм. Окріп в полоскальниці теж парував. По столі були порозкидані українські популярні, недавно видані книжечки. Дія діялась в другій половині вісімдесятих років XIX віку, коли здебільшого вже почали потроху пропускати деякі українські книжки народні й дрібні, і чималі. Яків Кирикович кохався в українському письменстві ще змалку. Він тепер показував київські новинки своїм знайомим. Парафієвський і фершал кинулись до книжок, хапали в руки то одну, то другу й переглядали заголовки. Їм, очевидячки, припадали до вподоби ці новинки. Вони обидва якось несвідомо спочували до українського письменства, бо родились і зросли між міщанами та селянами.

— От спасибі вам, Якове Кириковичу, що ви навезли нам оцих цікавих новинок, — говорив вчитель. — В нас тутечки така глушина, що про ці нові українські книжки нігде навіть не почувеш.

— Не то що їх не побачиш, а справді ні од кого й не почувеш, — обізвався фершал. — Якби я оце випадком не побачив їх, то за їх нічогісінько й не знав би до суду, до віку.

— Я служив по кількох селах. Було заходжу до батюшок, заходжу й до дідичів просить будлі-яких книжок для читання, бо дуже люблю читати, а влітку, на наших довгих вакаціях, як не маю роботи, кидаюсь до книжок просто-таки з нудьги, — казав вчитель. — Одже ж у нашій околиці мало книжок навіть в дідичів, а українських книжок я ні в однісінького пана й не бачив, опріч хіба Шевченкового «Кобзаря». Я примічаю, що наші українці аж надто вже нецікаві на вдачу.

— Одже ж ви вгадали, — обізвався Уласевич.

— От би пустить оці книжечки між нашими селянами, — сказав вчитель.

— Нам таки треба б розпускать поміж селянами оці книжечки. От ми незабаром і заходимось коло цієї справи, корисної для темного народу. Коли б тільки ще знайти кількох просвітніх помагачів з-поміж самих селян, чоловіків або парубків, — говорив далі Уласевич.

— Є в нас і такі! Вони згодяться на це, — обізвався Вербицький.

— Це, певно, Никон Кучма? Еге так? — спитав вчитель.

— Атож! Він любе читати і навіть сам складає українські вірші, завів хор з парубків. О, Кучма на це митець! Вже питав у мене, чи не можна б пак часом в вас достать книжечок для читання. Певно, незабаром прийде до вас на одвідини.

— Кучма такий! Це правда. Він помагає одному з наших вчителів церковної школи справлять півчу, а часом і регентує в церкві; служив років зо два за наглядча при вчителеві в школі. Він добре знає ноти, тямє співи, має доброго баритона й дуже любе співать, — сказав вчитель.

— От якби покористуватись ним, щоб через його розповсюднювать наші книжечки! — сказав Уласевич. — Та ще, будьте ласкаві, намовляйте на селі людей, щоб давали слабих до лазарету, та не кликали до їх знахурів та знахурок.

— Добре, добре! — сказав вчитель.

— От і спасибі вам! Спасибі, що пристаєте до спілки, — сказав Уласевич, дуже радий, що натрапив на кількох людей, котрі згоджувались стати йому до помочі.

— Ми вам незабаром напхаємо недужих «повну хату і кімнату, ще й подвір'ячко», як співають в пісні, — сказав вчитель.

— Не так-то легко й напхать, коли докторам доводиться йти на перемоги з знахурками, — промовив фершал, осміхаючись.

— Побачимо, хто кого переможе. Може, я таки якимось та переможу, — додав Уласевич.

Рипнули двері. В світлицю увійшов височенький, русявий та кругловидий парубок. На йому був крамний попелястий куценький жупан, підперезаний зеленим поясом. Чоботи з високими лиснючими халявами були на корках. Він поздоровкався і привітався з усіма, подавши руку.

— От і Никон! За вовка промовка, а вовк у хату! — сказав фершал.

— Цебто за мене? — спитав Никон з ледве примітним осміхом.

— Атож! Згадували про тебе та оце саме балакали таки за тебе, — обізвався вчитель.

Никон якомсь соромливо спустив віка й вії і втупив очі в поміст.

— Сідай, Никоне, до стола та випий стакан чаю, — промовив Уласевич до гостя, скидаючи бистрим оком його тонку та струнку постать.

— Як дасте чаю, то й вип'ю, — сказав Никон і все зорив по світліні та по стінах. Його, очевидячки, зацікавили здоровенькі анатомічні й інші малюнки, почеплені по стінах нарізно одна од другої.

— Що це за малюнки в вас? Чи не такі картини, чи що? — спитав Никон, не сідаючи на стілець.

— Це не картини. То, бач, понамальовуване людське тіло й зверху, і всередині з частками нутра, шлунком та печінками, — сказав доктор.

Никон дявою ходою подибав попід стінами й оглядав дуже вважливе кожний малюнок, але нічого не втямив та все питав у доктора. Уласевич встав і нашвидку оповів йому дещо за малюнки. Никон придивлявся, де в людини коса та шлунок, де нирки, до легке, який на взір мозок. Згодом потім він сів на стільці, але все зиркав на малюнки, котрі, знать, дуже його зацікавили.

— А це що в вас? — спитав Никон, показуючи очима на п'яніно.

— Це п'яніно, чи фортеп'ян, на котрому я граю, — сказав доктор.

— Я фортеп'яна бачив в одного нашого батюшки, а цю штуку я бачу вперше. Чи на йому так само грають, як і на фортеп'яні? — спитав Никон.

— Однаковісінько, — сказав Парафієвський і, вставши, одслонив віко й торкнув пальцями кілька клавишів.

— Так само молоточки торкають струни, як і в фортеп'яні? — спитав Никон.

— Достоту так, тільки в йому струни почеплені навскоси, а не вповодж, як у фортеп'яні, — сказав Уласевич, посовуючи стакан до Никона.

— Я дуже люблю співи та музику, але на моє безголов'я не вмю ні на чому грати, тільки часом бавлюсь дурною сільською сопілкою, — сказав Никон.

— І то музика! Адже ж дівчата часом танцюють і під сопілку, як нема троїстих музик, — промовив фершал.

Никон сьорбав пристиглий чай не хапаючись та все зорив по малюнках і пильно додивлявся до їх, зацікавлений такою новинкою, якої він зроду не бачив.

— Я оце прочув, що ви прибули з Києва, і зумисне зайшов до вас, щоб позичить яких-небудь книжок для читання, — сказав Никон згодом, обернувшись до доктора.

— Я навіз деяких книжечок. Коли маєш охоту до читання, то й позичу. Он дивись! Ото нові українські книжечки, що повиходили недавнечко.

Никон узяв у руки книжечки й переглядів їх з цікавістю.

— Оці українські книжки найбільше припали мені до вподоби, бо я все дочиста розбираю, що воно понаписувано. Та вони таки цікавлять мене й тим, що в їх писано все про нас, селян, та про наше життя, — сказав Никон.

— Та Никон таки тямить багацько в цій справі, бо напам'ять знає сливе усього Шевченкового «Кобзаря». Він і сам складає українські вірші. З його таки добрий віршомаз, — обізвався фершал.

— Напам'ять — не напам'ять, а «Кобзаря» я прочитав усього, та ще й не раз. Я дуже люблю читати вірші, та ще й писані нашою сільською українською мовою. І читаю. І ніби все співаю та й співаю. І начитаюсь, і ніби воднораз і наспіваюсь досхочу. Аж на душі стає легше й веселіше, — сказав Никон.

— А другим хлопцям ви читали які книжечки? — спитав доктор, переходячи з ти на ви, бо йому стало ніяково тикать на такого парубка, котрий багато дечого прочитав.

— Читав. Я достав «Катерину» та «Наймичку», достав «Сіру кобилу» та «Голку». Та з тією «Сірою кобилою» було мені чимало клопоту. Трохи не з усього кутка натовпом збіглись до мене парубчаки, навіть і чоловіки, та все: «Читай та й читай ту «Сіру кобилу»! Вже вони мені аж остогидли, бо надокучили.

— То ти читай їм оці новіші книжечки, — сказав доктор.

— Спасибі вам за цю раду! На селі трудно доп'ясти будлі-яку книжку. А коли оце ви навезли нових книжечок, то й люде читатимуть назахват, і я сам читатиму для їх. Людей на селі треба всіх вчити й напутювать, бо усі люде брати і всі повинні поважать й любити одно другого і дбать для всіх, як для рідних братів... Я й жидів не цураюсь і не тямлю, навіщо то інші люде нехтують ними... Усі люде на світі брати.

«Чи не штунд часом оцей Никон?» — майнула в Уласевича думка.

Вчитель і фершал одрізали собі по шматку ковбаси й почали полуднувать.

— Полуднуй, Никоне, — сказав Яків Кирикович.

— Не хочу. Спасибі вам! Та мені якось і не припадає до смаку м'ясище. Їси та й несамохить все міркуєш, що люде закололи свиняку, неначе якісь лиходії, абощо. Це ж все одно, що душогубство. Якось воно трохи ніяково; аж гидуєш, як їси, хоч я й не гидливий вдався.

— Але ж усі люде. без сорому казка, ріжуть воли й вівці та й пживають м'ясо собі на поживок, не дбаючи про те, чи годиться їсти свіжину, чи ні, — обізвався вчитель.

— Воно то так. Але хто має право різати й колоть усяку животину, коли бог сотворив кожне створіння задля того, щоб воно жило? Як на мене, як на мій погляд, то не треба б і животин різати, і нічого не вбивати, навіть мух і комарів не душить; нічого не вбивати й не різати, шо животіє на світі, — сказав поважно Никон.

— А як в вас заведеться нужа або блохи? Невже й нужі не можна вбивать? — спитав всмішки вчитель.

— Атож! І нужа, й блохи, і блощиці, і усяка непотріб — все те створіння боже, і не ми дали йому живоття. Нужу можна й не заводить на собі, або коли завелась, то можна скинуть з себе. Нехай животіє будлі-деінде. А блощиць і тарканів в нас у хатах нема й заводу. То в місті цього добра є доволі.

Уласевича й справді зацікавила така Никонова філософія, що скинулась на буддійську. Він був певний, що Никон штунд або принаймні має потяг до штунди.

— Не подумайте, Якове Кириковичу, що Никон штунд, — обізвався фершал, з жадобою голодної людини уплітаючи на всі застави смачну міську ковбасу, аж щелепи в його лущали. — Никон не цурається й горілочки.

— Атож! Я й не спочуваю штундам через те, що вони забороняють вживать горілку. Чому ж пак здоровому або натрудженому чоловікові не випить чарки горілки? — сказав Никон.

— Та Никон вже переріс штунду, — обіззався вчитель.

— Еге, Никоне, ви переросли штунду? — спитав доктор.

— Невтямки мені, чи я переріс, чи я не доріс до неї, чи я дійшлий, чи ще недоліток. Цьому я невідомий, — промовив Никон повагом, навіть якось байдужно, втиривши свої круглі сіруваті ясні очі в малюнки на стіні.

— Де вже пак люде не різатимуть худоби, коли вони ріжуть один одного на війні. А ти, Никоне, ще хочеш, щоб люде не брали на заріз кабанів та льох, та волів, — обіззавсь фершал.

— Хіба ж ото гарно? Люде не повинні різатись на війні, неначе скажені або й божевільні. Мені здається, що вони спершу збожеволіють, а потім вже штрикають спинами та шаблями один другого в груди, — сказав Никон вже трохи засмученим голосом.

— Та й та вся різанина діється не доброхіть, а під загадом. Хто ж таки схотів би доброхіть колоти та різать людей, якби не загадували? Вигадують оту різанину, мабуть, якісь навісні люде, а не християни. Кому ж припаде охота різать людей? Еге! усе не лихо стається в людей з нетямучості, — говорив далі Никон і все вважливо дивився на картини тихими задумливими очима, неначе там вичитував свої власні думки, ніби вони були понаписувані там десь на малюнках.

— Никон дуже поміркована людина! Часом шугає і в економічні вивідки, — сказав Парафієвський, скося позираючи на Никона з осміхом.

— Де ж пак не шугать, коли нам, селякам, дуже скрутно доводиться в останні часи, — обіззавсь Никон. — Світ поділився на дві половини: на багатирів і на бідноту та голоту. Одна половина має все, а друга зосталась трохи не з порожніми руками. І не хочеш думать, а думки та гадки самі лізуть в голову, аж набиваються. А хіба ж це добре? Навіщо то бог дав одним багатство, а другим злидні та бідність?

Випивши чай, Никон раптом підвівся з стільця, подякував за полудень, а далі підступив до п'яніна, взяв в руки ноти, довгенько переглядав їх, зацікавившись заголовками, а далі обернувся до доктора й сказав:

— А заграйте, коли ваша ласка, бо я зблизька ніколи не чув, як грає фортеп'ян, а тільки чув здалеки.

— Добре! — промовив Уласевич і, похапцем одкинувши віко, сів на стілець і почав вигравать деякі українські думки та шумки.

Никон став край вікна й вирячив очі на грачеві пальці, що жваво бігали по клавішах. Він стояв і дивився на пальці. Довгенько грав Уласевич, а Никон слухав і не поворухнувся, неначе здерев'янів і замер на одному місті. Доктор скінчив грати, підвів очі й зирнув на Никона. Никон все стояв неповорухно. В його щоки й увесь вид почервоніли; очі стали блискучі й ніби десь блукали, дивились в далечінь. Музика дуже взуришила його душу.

— Чи дорого пак коштує оцей фортеп'ян? — несподівано спитав Никон, раптом повернувшись до Уласевича.

— Я взяв його за двісті карбованців, та й то не за готові гроші, а на виплат. А новий коштує, мабуть, удвоє, коли не втриє більше.

— Не для мене роблені ці фортеп'яни. А в мене вже була майнула думка купити такий струмент та вивчитись грати на йому. Я й день і ніч вчився б, а таки вивчився б, бо ще нічого кращого на світі не чув такого, як оце ви грали: тутечки ніби співають і дисканти, і альти, і тенорі, і водночас баса вторують. Тут вкупі ніби цілий хор співає та й співає! Господи, як гарно!

— Це краще, ніж сопілка та скрипка. Еге? — обізвався вчитель насмішкувато.

— Та, бачте, хоч сопілкою трохи розважаю себе, коли часом найде на мене нудьга або смуток. Як почну вигравать, то й журба мине, неначе її вітром кудись понесе: якимось на серці почуваш полегкість, і зараз веселіше мені стає.

— Коли б ти, Никоне, знав, що й зо мною так само буває, — обізвався Уласевич. — Як часом на серце напосядеться нудьга або журба, то я зараз сяду та й граю, та й граю. І журба десь розвіється, неначе її понесуть в пущі та нетрі оті струни.

— Позичте ж мені передніше за все українських книжок, а я попрочитую та, не гаячись, зараз-таки поприношу вам. Я справна людина, і забарки та загайки в мене не буде, — сказав Никон і, подякувавши за книжки, попрощався та й вийшов з світлиці помаленьку, тихою й длявою ходою.